

РОЛЬ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ ГЕОГРАФІЇ В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті визначено сутність понять «творчість» та «творча особистість», розкрито практичну значимість нестандартних уроків соціальної та економічної географії світу в розвитку творчих здібностей учнів.

Сучасне суспільство ставить високі вимоги до формування особистості дитини, готової сприймати сучасні реалії життя, бути самостійною і здатною до повноцінної життєдіяльності. Виконання замовлення суспільства сучасною школою можливе за умови творчого підходу до організації навчально-виховного процесу.

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового. Питання розвитку творчих здібностей учнів дискутується постійно. Існує багато поглядів на розв'язання цієї проблеми, аналізуються різні методи і форми навчання й виховання.

Основна ідея сучасної освіти полягає в її гуманізації, індивідуалізації, ефективності та практичній спрямованості, на перше місце виходять адресні та програмно-цільові інвестиції в людину, її творчий та інтелектуальний потенціал [14].

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті наголошує на створенні умов для розвитку творчості, самоствердження особистості, формуванні покоління, здатного навчатися протягом життя [13].

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено, що особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності, зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності [4].

Мета статті – показати практичну цінність нестандартних уроків соціальної та економічної географії для розвитку творчих здібностей учнів.

Розкриємо сутність понять «творчість» та «творча особистість».

Творчість – це один з видів людської діяльності, спрямований на розв'язання протиріччя (рішення творчої задачі), для якого необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) і суб'єктивні особистісні (знання, уміння, творчі здібності) умови і результат якого має новизну й оригінальність, особисту і соціальну значимість, а також прогресивність.

Слово «творчість» походить від слова «творити», і в за-

* Лисицька О. О.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

гальному сенсі воно означає шукати, створювати щось таке, що не зустрічалось в минулому – індивідуальному або соціальному.

Характерними рисами творчості є: здатність до бачення проблеми, оригінальність (самостійність) мислення, діалектичність мислення, легкість асоціювання, гнучкість мислення, антиконформізм мислення, легкість генерування ідей, критичність мислення, здатність до переносу, готовність пам'яті [6].

Творчість – це не сама сума знань, а особлива спрямованість інтелекту, особливий зв'язок між інтелектуальним життям особистості і проявом її сил в активній діяльності. Усі ми знаємо, що відмінники в школі далеко не завжди стають відмінниками в житті. Тому надзвичайно актуально звучать слова про необхідність відкриття в школах шляху до творчості, розвитку «інстинкту» творчості. Микола Реріх, зокрема, писав, що так «можна зберегти серце дитини від гримас життя», бо тільки творча особистість зможе сама обрати свою дорогу в навчанні та реалізації свого таланту у практичній діяльності [1, с. 6].

Здатність до творчості є однією з найбільш важливих умов для успішного самовираження особистості, її всебічної самореалізації та адаптації в сучасному світі.

Відомий педагог академік М. Скаткін дуже різко, але справедливо зазначив, що сучасна освіта, мета якої повідомити відому та однакову для всіх суму знань, виглядає як масове вбивство талантів. Таким чином, розвиток творчості обов'язково повинен поєднуватися з індивідуалізацією у навчально-виховному процесі.

До методів і способів стимулювання творчої активності можна віднести такі:

- створення сприятливої атмосфери спілкування;
- збагачення педагогічного середовища новими враженнями та судженнями;
- забезпечення привабливого творчого характеру діяльності;
- чітке визначення мети і кінцевих результатів роботи, способів її оцінювання;
- спонукання до генерування оригінальних ідей;
- повага, довіра, визнання й подяка за досягнуті результати;
- надання права самостійно приймати рішення;
- практична спрямованість навчання;
- моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем тощо [7].

Сучасні дослідники розвитку змісту шкільної освіти (В. Ільченко, В. Подмазін, О. Савченко, А. Сиротенко) наголошують на тому, що головною умовою навчання та розвитку творчих здібностей учня є його активна діяльність. За основу приймаємо ідею науковців Л. Виготського, П. Гальперіна, Л. Рубінштейна, Н. Талізної, А. Дістервега, які розкривали питання діяльнісного

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

підходу в навчанні і розглядали учіння як процес формування творчої активності, потребу, без якої особистість не може існувати [2].

Проблеми психічної діяльності в їх єдності з проблемами педагогіки найглибше дослідив В. Давидов, який зазначив, що не всі прояви життєвої активності можуть бути віднесені до діяльності. Справжня діяльність завжди пов'язана з перетворенням дійсності, з реалізацією індивідуальних можливостей через творчість [3].

Важливою для нас є позиція сучасних вчених, які працюють над проблемою розвитку творчої особистості. Наприклад, В. Моляко визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує можливість здійснювати творчу діяльність, готовність і здатність до творчої само-реалізації та саморозвитку.

Творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження: більше того, сам носій творчого потенціалу іноді мало або зовсім не знає про свої творчі можливості. Про них можна говорити лише на основі діяльності конкретної людини [12].

Різні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей учнів дістали своє відображення у працях психологів Р. Воробійової, Л. Виготського, Г. Костюка; методистів-географів В. Корнеєва, О. Топозова, С. Коберніка, І. Душиної; педагогів В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі. Більшість авторів погоджується з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального.

Географія займає унікальне місце в системі наук, оскільки вона насичена безмежною кількістю цікавих фактів. Соціально-економічна географія, зокрема, дає широку можливість для формування компетентностей учнів, розвитку їх творчих здібностей, адже ця навчальна дисципліна, маючи величезний світоглядний потенціал, формує в молоді комплексне уявлення про існуючі держави та їх взаємовідносини, виховує любов до своєї країни, учить орієнтуватися у складних соціально-економічних процесах. Тож можливості географії в розвитку творчих здібностей учнів засобами проведення нестандартних уроків достатньо широкі.

Пошук оптимальних варіантів щодо реалізації висунутих завдань дає підстави говорити про нові підходи в організації уроку географії. Практика показує, що нестандартні уроки дістали широке визнання серед учителів. Проте вони не завжди дають результати. Проаналізувавши причини невдач, ми дійшли висновку, що вчителям бракує знань з методики організації та проведення нестандартних уроків.

Структура нестандартних уроків не може бути підведена під алгоритм класичного уроку. Не вкладаються вони й у рамки уроків у системі особистісно-орієнтованого й інтерактивного навчання, які теж мають чітко визначену структуру. Нестан-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

дартні уроки мають свою композицію та свій сценарій.

Нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання, методiku проведення таких занять. Найпоширенішими типами нетрадиційних уроків є: уроки-аукціони, уроки – ділові ігри, уроки-занурення, уроки-змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки взаємного навчання учнів, уроки творчості, уроки, які ведуть учні, уроки-заліки, уроки-сумніви, уроки – творчі звіти, уроки-формули, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-«суди», уроки пошуку істини, уроки-концерти, уроки-діалоги, уроки – рольові ігри, уроки-екскурсії, інтегральні уроки, уроки-подорожі, прес-конференції, уроки-дослідження, уроки-змагання, уроки-диспути, уроки з використанням Інтернет-ресурсів, мультимедійних технологій – це саме ті уроки, які активізують навчальну діяльність учителя й учнів. Також існує багато прийомів опрацювання нового матеріалу: «ажурна пилка», «спільний проект», «дискусія», «діалог», «робота в групах», «мікрофон», «коло ідей», «мозковий штурм», «інтерв'ювання», «вивчення випадків», «кейс-метод» тощо [8; 15].

Суть нестандартних уроків досліджували багато педагогів, методистів. Зокрема, на думку О. Антипової, В. Паламарчук, Д. Румянцевої, суть нестандартного уроку полягає в такому структурованні змісту і форми, яке б викликало насамперед інтерес учнів і сприяло їхньому оптимальному розвитку й вихованню. Л. Лухтай називає нестандартним такий урок, який не вкладається (повністю або частково) в межі виробленого дидактикою, на якому вчитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, методів, традиційних видів роботи. Е. Печерська бачить головну особливість нестандартного уроку у викладанні певного матеріалу у формі, пов'язаній з численними асоціаціями, різними емоціями, що допомагає створити позитивну мотивацію навчальної діяльності. О. Митник і В. Шпак наголошують, що нестандартний урок народжується завдяки нестандартній педагогічній теорії, вдумливому самоаналізу діяльності вчителя, передбаченню перебігу тих процесів, які відбуваються на уроці, а найголовніше – завдяки відсутності штампів у педагогічній технології.

Окремо треба зазначити, що діяльність учителя була і є основою в структурі як традиційного, так і нестандартного уроку. Проте, на сучасному етапі розвитку освіти в центрі навчального процесу ставлять не вчителя, що характерно для авторитарної педагогіки, і не учня, як для педагогіки «вільного виховання», а їхню співпрацю. Тому реформування освіти насамперед передбачає переорієнтацію психології вчителя на розуміння того, що учень не слухняний матеріал, з якого за допомогою цілеспрямованих педагогічних впливів можна сформулювати будь-що, а активний індивід [11].

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

При проведенні нестандартних уроків функцією вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності є не втручання в навчально-виховний процес, а його організація; спрямування учнівської діяльності; залучення до роботи всіх учасників навчання; надання їм методичної допомоги; навчання школярів обходитися без нього під час розв'язання завдань; створення оптимальних умов для досягнення мети уроку; контролювання процесу засвоєння матеріалу. Це дає можливість конструювати урок разом у процесі попередньої підготовки до нестандартного уроку.

Факти свідчать про те, що питома вага часу, який відводиться на розвиток творчості учнів, дуже мала, тому у Херсонському вищому професійному комерційному училищі викладачі використовують нестандартні уроки як одну з можливостей виправити таку ситуацію.

Об'єктом нашого аналізу та дослідження ми обрали урок-тележурнал із соціально-економічної географії за темою «Канада – країна багатьох рекордів». Попередня підготовка до цього уроку мала ґрунтовну та творчу спрямованість, була обрана форма нестандартного уроку, написаний план проведення, розподілені ролі та завдання, створена мультимедійна слайдова презентація, виготовлена наочність (плакати «Дерево знань», «Карта провінцій Канади», емблеми – червоні кленові листки). Для досягнення найголовнішої мети, заради якої було створено даний урок – розвитку творчих здібностей кожного учня – усі учасники «театралізованого дійства» мали певні ролі.

Створити відповідний настрій на уроці, передати його ідею допоміг епіграф – слова Імануїла Канта «Ніщо не розвиває так розум людський, як географія».

Урок мав певні етапи традиційного уроку, але відрізнявся від такого великою кількістю прийомів та методів, що спонукають до творчої праці та залученням всіх учнів, без винятку, у процес навчання.

Актуалізація опорних знань учнів пройшла через пригадування відомостей щодо попередньо вивченого матеріалу.

Яскрава відеозамальовка про Канаду і чітке формулювання мети уроку цілеспрямовано мотивували учнів до подальшої співпраці.

На попередньому етапі підготовки до уроку було проведено письмове опитування учнів з питання «Що ви знаєте про Канаду?» і висвітлене на «Дереві знань» на зелених кленових листочках. Учням було запропоновано бути якомога уважнішими, щоб наприкінці уроку «розкрасити дерево знань» новими відомостями, отриманими в ході дослідницької роботи кожного учня.

Учні працювали за наступними напрямками: «Візитна картка Канади», «Історична сторінка», «Населення Канади», «Господарство Канади», «Етнографічна сторінка», «Українська діаспора в Канаді», «Канадська кухня».

При вивченні нового матеріалу були застосовані різно-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

манітні методи та прийоми, які ми представимо у подальшому викладі аналізу уроку. Майже всі учні мали певні ролі: посол України в Канаді, магістр географічних наук, представники української діаспори, хокеїст, перекладач з української мови, шеф-кухар, журналісти та інші.

Створити візитну куртку Канади допомогли учні-журналісти. Наступним етапом уроку стала практична робота з атласами та контурними картами, у ході якої учні нанесли на карту державний кордон Канади, кордони та назви десяти канадських провінцій та трьох територій.

У ході попереднього дослідження було з'ясовано, що Канада посідає провідні місця з багатьох показників економічного розвитку. Учням було запропоновано протягом уроку сформулювати карту рекордів Канади (прийом «Збери разом»). Першою в тележурналі стала «Історична сторінка», у ході якої була представлена доповідь «Історичні факти про утворення Канади як держави».

Етнографічна сторінка почалася з повідомлення про населення Канади. На цьому етапі уроку був застосований прийом «Розгадай ребус», який був реалізований через розгадування ребусів – назв п'яти канадських міст-мільйонерів, що були запропоновані творчим групам учнів.

Яскравим моментом уроку була театралізована композиція – презентація представників української діаспори в Канаді, які були одягнені в національні українські костюми. Вони розповіли історію переселення українців до Канади, про видатного українського емігранта до Канади Григорія Михайловича Жученка (псевдонім: Яр Славутич – український поет, перекладач, автор англomовних підручників з української мови, літературно-критичних нарисів, редактор і видавець літературно-мистецького альманаху «Північне Сяйво» в Едмонтоні). Представником діаспори був прочитаний вірш «Туга», який Яр Славутич присвятив пам'яті одного з перших українських переселенців Іванові Пилипіву.

Через учнівську презентацію було охарактеризоване господарство Канади за наступними напрямками дослідження: природні ресурси, галузі промисловості, сільське господарство, транспорт. У «Спортивному репортажі» виступив член національної хокейної ліги з розповіддю англійською мовою, яка перекладалась українською, про хокей, батьківщиною якого є Канада.

Учні дійшли висновку, що канадці власноруч створили високорозвинену державу з найвищим у світі рівнем життя людей. А хто вміє добре працювати – уміє гарно відпочивати. Тож було зазначено, що улюбленим відпочинком для канадців є спорт.

Центральною фігурою був посол Канади в Україні, який у своєму виступі проаналізував українсько-канадські відносини та перспективи їх розвитку. А найцікавіша та «смачна» сторінка

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

була представлена шеф-кухарем канадської кухні із презентацією національної страви «Картопля, фарширована шинкою та сиром, у клярі», яка була власноруч приготована в кухні-лабораторії під час проведення уроку, чим було зазначено професійну спрямованість уроку і міжпредметні зв'язки із професією кухара-кондитера.

Протягом уроку за роботою уважно спостерігав експерт – магістр географічних наук, який запропонував учасникам тележурналу відповісти на запитання про Канаду. Таким чином, була проведена первинна перевірка засвоєння знань за допомогою прийому «Мікрофон».

Підбиття підсумків уроку було виконано шляхом написання кожним учнем на власній емблемі – червоному кленовому листку – особистих вражень про Канаду і прикріпленням їх до символічного дерева знань.

Різномірне домашнє завдання було подано на слайді у вигляді інформації-інструктажу. Воно було насичене творчими завданнями, які учні мали обрати за власним бажанням залежно від особистих уподобань. Це складання опорного конспекту «Канада», сенканів, кросвордів, а також написання листа канадському послу «Я закоханий у Вашу країну» і письмової пропозиції щодо можливостей використання досвіду Канади для розвитку України.

Таким чином, на даному нестандартному уроці були задіяні всі учні й застосовано велику кількість методів і прийомів, що загалом сприяло розвитку творчих здібностей кожного учня.

Цікава зустріч цікавих людей залишила по собі в пам'яті кожного учасника незабутні відомості про Канаду як країну червоного кленового листка, найбільшої кількості озер, великих спортивних досягнень, країну із власною структурою економіки та культури, цілком не схожою на американську, країною з новоствореною нацією – канадці [10].

Цей нестандартний урок є прикладом уроку, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності та розвиток творчих здібностей учнів, бо він глибоко зачепив емоційно-мотиваційну сферу, розбудив творчі сили, творче мислення, сформував мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності.

Тож рекомендації щодо ефективного розвитку творчих здібностей учнів на нестандартних уроках можуть бути наступними:

- не намагайтесь дати певну суму знань, а дбайте про паростки творчості;
- вчасно помічайте, виявляйте приховані творчі здібності дітей, «розбудіть» їх;
- торкайтесь не стільки розуму, скільки почуттів учнів, емоційно надихайте дітей на творення власних думок;
- зосередьте увагу на відборі оптимальних та ефективних завдань, ураховуючи вікові особливості учнів;
- шукайте такі завдання, які б пробуджували дитячі душі

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

до творчості, заохочуйте дітей шляхом постійного тренування творчими вправами, спрямованими на розвиток допитливості, гіпотетичного мислення, фантазії, уяви;

- завдання для творчих робіт давайте у кількох варіантах, щоб учень мав змогу вибирати;
- створюйте проблемні ситуації, що вимагають пошуків альтернативи, прогнозування;
- під час опрацювання програмового матеріалу залучайте учнів до творчої пошукової роботи з використанням випереджувальних завдань;
- не обмежуйте творчу уяву учнів, не ставте їх у вузькі рамки, а навпаки, давайте волю дитячій фантазії;
- не повчайте відкрито, не критикуйте строго, а лише тактовно давайте поради;
- стимулюйте й підтримуйте ініціативу учнів, їхню самостійність.

У процесі роботи з використання нестандартних уроків для розвитку творчих здібностей учнів народжуються нові ідеї, які працюють на майбутнє.

Підсумовуючі вищесказане, зазначимо, що нестандартні уроки географії – це досить ефективний засіб для розв’язання такої завжди актуальної педагогічної проблеми, як розвиток творчих здібностей учнів. Вони сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, активному емоційному сприйняттю нових знань, розвитку творчого, самостійного та креативного мислення [9].

Література:

1. Бутенко О. Т. Розвиток креативного мислення учнів на уроках географії : / О. Т. Бутенко // Географія та економіка в рідній школі. – 2014. – № 3 – С. 6–9.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. – М: Педагогика. 1991. – 480 с.
3. Денисюк Н. М. Реалізація творчого потенціалу особистості на засадах діяльнісного підходу / Н.М. Денисюк. // Географія та економіка в рідній школі. – 2015. – № 3 – С. 7–13.
4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Книга для вчителя географії : довідк.-метод. вид. / упоряд. Н. В. Лескова, В. М. Проценко. – Харків : Торсінг плюс, 2005. – С. 13–29.
5. Дудка С. В. Навчальні ігри на уроках географії. – Харків : Вид. група «Основа». – 2005.
6. Калошин В. Ф., Гоменюк Д. В., Сушенцева Л. Л. Педагогічні засади розвитку творчості в учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти : Методичний посібник. – К. : 2008. – 86 с.
7. Корнеєв В. П., Корнеєв О. В. Проблемне навчання географії. – Харків : Вид. група «Основа». – 2010.
8. Корнеєв В. Сучасний урок географії: методи навчання / В. Корнеєв // Географія та основи економіки в школі. – 2007. – № 8 – С. 8–10.
9. Лисицька О. О. Бінарні уроки як шлях реалізації інтегрованого навчання / О. О. Лисицька // Таврійський вісник освіти. – 2015. – № 2 (50), частина I. – С. 236.
10. Лисицька О. О. Урок географії тема Канада. / О.О. Лисицька

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=a1my3ryu2XU>. –

11. Мальований Ю. І. Педагогічна сутність гуманізації навчання // Педагогічний вісник. – 1998. – № 1. – С. 4.
12. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2–9.
13. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. – К., 2003.
14. Осніцька Н. О. Формування компетентності продуктивної творчої діяльності на уроках географії / Н. О. Осніцька // Географія та економіка в рідній школі. – 2015. – № 4 – С. 17–19.
15. Шарко В. Д. Сучасний урок фізики: технологічний аспект : Посібник для вчителів і студентів. – К., 2005. – 220 с.

Скрипек Р. П., Левицька В. І.*

МОТИВАЦІЯ УЧНІВ НА УРОКАХ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ

У статті описано різноманітні методи, види та прийоми роботи на уроках соціально-побутового орієнтування в початкових класах спеціальних шкіл, що сприяють активізувати інтерес до навчального процесу дітей з вадами розвитку.

Неминучі та швидкі зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, закономірно висувають підвищені вимоги до особистості, навіть якщо це дитина з вадами інтелекту. Очевидним є те, що майбутнє залежить не тільки від того, чи зможе дитина з розумовими вадами адаптуватися й жити в нових умовах, а й від того, чи зможе така дитина стати творцем свого життя.

Між тим, діти з відхиленнями психофізичного розвитку мають, як відомо, сталу соціальну дезадаптацію, яка обмежує можливості їх інтеграції в соціум. У дослідженнях А. Белкіна, В. Бондаря, О. Вержиховської, І. Єременка, А. Капустіна, Г. Мерсіянової, Г. Савицької, В. Синьова, В. Тарасун, М. Шеремет підкреслюється, що обмежений чуттєвий і практичний досвід дітей з вадами розвитку впливає на усвідомлення соціальних та моральних вимог суспільства.

Тому підготовка такої дитини до самостійного, незалежного від допомоги оточуючих життя є головним завданням спеціальної школи.

Але практичне вирішення цієї проблеми – тривалий і складний процес, якщо мати на увазі своєрідність психічного розвитку дитини з розумовою відсталістю.

У дітей-олігофренів мимовільна увага є нестійкою і переважає над довільною, ускладнені переключення та розподіл уваги. Сповільненим є процес запам'ятовування, а забування, навпаки, прискореним; обсяг пам'яті звужений. Спостерігається схильність до формального засвоєння матеріалу без належного осмислення. Продуктивність як довільного, так і мимовільного запам'ятовування виявляється однаково низькою. Ускладненим

* © Скрипек Р. П., Левицька В. І.